

УДК 811.111'42

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА

В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харків)

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти мовленнєвої культури як інтегративної науки про ефективність мовленнєвого спілкування. Однією з задач є вирішення проблеми розвитку професійної мовленнєвої компетенції викладача і студента вищого навчального закладу у системі підвищення кваліфікації. Автор пропонує створити спеціальний курс з мовленнєвої компетенції викладача і студента, який передбачає лекційні і практичні заняття, використання відео-лекцій, інтернет-ресурсів, рольових ігор. У цьому зв'язку розкривається коло питань, які відносяться до культури мовлення, зокрема дослідження академічного мовлення. Надається аналіз наукових джерел, присвячених методичним пошукам ефективних шляхів підвищення рівня культури мовлення майбутніх фахівців. Підкреслюється головна роль сучасного викладача – допомогти студентові оволодіти культурою мовлення, скоректувати його кроки на тернистому шляху пізнання норм і варіантів мовленнєвого спілкування.

Ключові слова: культура мовлення, норма, сучасна концепція культури мовлення.

Пасынок В.Г. Речевая культура современного преподавателя и студента. В статье рассматриваются аспекты речевой культуры как интегративной науки про эффективность речевого общения. Одной из задач является решение проблемы развития профессиональной речевой компетенции преподавателя и студента высшего учебного заведения в системе повышения квалификации. Автор предлагает создать специальный курс по языковой компетенции преподавателя и студента, который предусматривает лекционные и практические занятия, использование видео-лекций, интернет-ресурсов, ролевых игр. В связи с этим раскрывается круг вопросов, которые относятся к культуре речи, в том числе исследование академической речи. Приводится анализ научных источников, посвященных методическим поискам эффективных путей повышения уровня культуры речи будущих специалистов. Подчеркивается главная роль современного преподавателя – помочь студенту овладеть культурой речи, скорректировать его шаги на тернистом пути познания норм и вариантов речевого общения.

Ключевые слова: культура речи, норма, современная компетенция культуры речи.

Pasynok V.G. Speech Culture of the Contemporary Lecturer and Student. The article deals with theoretical and practical aspects of speech culture as integrative science about effectiveness of speech communication. One of the purposes is to solve the problem of development of professional speech competence of a lecturer and a student of higher educational establishment in advanced training system. The author offers to create a special course in speech competence of a lecturer and a student that provides lectures and practices, including video lectures, internet recourses, role-playing games. A range of questions that concerns speech culture, which includes investigations of academic speech, is developed. Analysis of scientific sources dealing with methodical search of effective ways of raising the level of speech culture of future specialists is carried out. The main role of a contemporary lecturer is highlighted – to help a student to handle speech culture, to correct his steps on a thorny way of speech communication learning norms and variants.

Key words: contemporary concept of speech culture, norm, speech culture.

“Это должен быть творчески мыслящий человек, коммуникативный лидер, умеющий эффективно воздействовать на аудиторию”
(Л.П. Лунева)

Принцип сучасної гуманітарної освіти: “Людина в усьому” – у мовленні, спілкуванні, поведінці, спеціальності! Людина – в педагогу та в учні! Цей принцип допускає, що, за В.Ф. Шаталовим, виховання через спілкування, пізнання через спілкування, спілкування, союз учнів та вчителів, викладачів та студентів, піклування про розвиток відчуття власної гідності. Принцип гуманізму також передбачує психологічну комунікативну установку на успіх, на самовдосконалення, на щастя, на взаєморозуміння та дружлюбність, гармонійну взаємодію, спілкування, діалог. Тому гуманізація освіти, яка потребує виховання гармонійно розвинутої, культурної особистості, не може змиритися з наявністю дисгармонії у спілкуванні та поведінці [8, с. 172].

Проблема формування і розвитку професійної мовленнєвої компетенції викладача вищого навчального закладу повинна розглядатися як задача системи підвищення кваліфікації. Розвиток теорії культури мовлення останнім часом пов’язується з посиленням інтересу до комунікативного компоненту, укріпленням антропоцентризму, культурологічної орієнтованості. У наш час нормативність розуміється не тільки як властивість одиниць мовної системи, але і як параметр дискурсу і тексту, тобто поряд із мовними виділяються комунікативні й стилістичні норми. Культура мовлення стає інтегративною наукою про ефективність мовленнєвого спілкування [2, с. 20]. Е.Н. Ширяєв надав досить змістовне визначення культури мовлення: «Культура мовлення – це такий набір і така організація мовних засобів, які у певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань» [9, с. 13].

Актуальність і перспективи нашого дослідження цієї важливої теми вбачаємо у розробці і впровадженні в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна спеціального курсу «Мовленнєва компетенція викладача і студента».

Цей курс передбачає лекції і практичні заняття з використанням відео-лекцій, інтернет-ресурсів, ролевих ігор. Гра, що імітує умови, зміст, відносини у педагогічній діяльності, сприяє формуванню не тільки професійно значущих комунікативних знань, вмінь та навичок, але й системи відносин, соціальної перцепції [1, с. 42]. Наш досвід показує, що викладачі і студенти часто не дотримуються норм спілкування, що провокує помилки в усному й письмовому мовленні. Наш курс розробляється таким чином, щоб продемонструвати нормативний характер культури мовлення і відхід від норми як викладачами, так і студентами.

Роль сучасної вищої школи полягає у формуванні своєрідної «космополітичної» генерації, якій належатиме вирішальна роль у майбутньому розвитку людства. Важливою складовою цього процесу є така підготовка студента, яка допоможе йому після закінчення вищого навчального закладу стати повноцінним членом світової спільноти. Однак, уже під час навчання мовна підготовка студента має бути такою, яка б надавала йому можливість брати участь у міжнародних академічних програмах і культурних заходах, наукових конференціях і симпозіумах, отримувати гранти, друкувати наукові праці в закордонних виданнях, успішно складати іспити іноземною мовою тощо. У центрі будь-якої навчальної діяльності перебуває викладач – експерт та джерело знання, яке передається студентам. Ефективність професійної діяльності педагога переважно визначається рівнем сформованості в нього майстерного спілкування з іншими учасниками навчально-виховного процесу. За допомогою педагогічного спілкування здійснюється трансляція певного суспільного й професійного досвіду від викладача до тих, хто навчається, а також відбувається обмін особистісними характеристиками, пов’язаними з досліджуваними об’єктами й життям взагалі. Тому, таке спілкування виконує провідну роль у формуванні особистості молодої людини, її самосвідомості, ціннісних настанов і способу життя в загалом.

Вивчення будь-якої мови є активним, а не пасивним процесом. Метою **студента** є не репродукування отриманих знань, а продукування нових знань на базі вже засвоєних. Ця настанова компетентнісної педагогіки [10] значною мірою стосується навчання мови на просунутому етапі (творче письмо, проекти, дебати з нагальних суспільних питань, концерти та театральні вистави, тощо), але дотримання цього принципу є дуже важливим і на початкових етапах навчання. Навіть якщо інформація повторюється неодноразово, не можна впевнено стверджувати, що студент її насправді засвоїв. Для того щоб опанувати знання, студент має сам їх здобути. Це, однак, не означає, що студент це повинен зробити самотужки: головна роль сучасного **викладача** і полягає в тому, щоб допомогти студентові в цьому пошуку, скерувати його кроки на тернистому шляху пізнання. У своїх попередніх роботах ми розглядали різні аспекти культури мовлення [див. 11–16].

Саме **культура мовлення викладача і студента** – майбутнього фахівця – є ступенем досконалості, досягнутої в оволодінні усною і письмовою мовою, вищим рівнем мовної майстерності, який передбачає оволодіння та вміння використовувати виразні засоби в різних умовах спілкування відповідно до цілей [21]. Культура мовлення виступає елементом зовнішнього вигляду людини. Сучасна концепція культури мовлення як об'єкта лінгвоекотології включає чотири компоненти:

1. **Мовний компонент**, для якого діє оцінна опозиція: правильно – неправильно.

2. **Комунікативний компонент** – це облік ситуації спілкування і фактора адресата. Гарна мова – це, перш за все, мова доцільна. Будь-яке висловлювання не може оцінюватися поза ситуативним контекстом. Для цього компонента культури мовлення діє оцінна опозиція: доречно – недоречно, зрозуміло – незрозуміло.

3. **Естетичний компонент** має на увазі, що мова повинна викликати у слухача почуття естетичного задоволення. Для цього компонента культури мовлення діє оцінна опозиція: красиво – некрасиво, виразно – невиразно.

4. **Етичний компонент культури мовлення** визначає вибір мовних і мовленнєвих засобів з урахуванням морального кодексу і культурних

традицій (дотримання мовного етикету, доречність мови).

Професійний успіх, професійний ріст більшості визначається володінням мовленнєвою культурою. Недостатня мовленнєва культура як писемна, так і усна знижує рейтинг будь-якого професіонала, чия діяльність пов'язана з мовленнєвим спілкуванням. Культура мовлення – лінгвістична наука, яка займається проблемами нормалізації мовлення, розробляє рекомендації з умілого використання мови. Культура мовлення – це такий вибір і така організація мовних засобів, які в тій чи іншій ситуації спілкування за умови дотримання сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект в досягненні поставлених комунікативних задач [19, с. 5].

Поняття “культура мовлення” необхідно розглядати в декількох аспектах: наука, характеристика якості мовлення, навчальна дисципліна. У сучасному полікультурному просторі вимоги до якості освіти є високими. Це стосується як викладачів, так і студентів, які повинні мати високий рівень культури мовлення. Передумовою успіху виховної роботи є культура мовленнєвого спілкування, мистецтво людських контактів викладача та студента – двох головних фігур навчального процесу у вищій школі. Їхнє спілкування на заняттях, у позакласній роботі, на дозвіллі стає важливою умовою ефективності навчально-виховного процесу, засобом формування професіонала.

Метою нашої розвідки є застосування аспектів культуромовленнєвого підходу до підготовки фахівців викладачами вищих навчальних закладів.

В.І. Шупеніна констатує, що «нарешті спільно та усвідомила, в якому жалюгідному стані знаходиться мовленнєва культура. Навіть з'явилося таке поняття – «Екологія мовленнєвого середовища», тобто те, що потребує захисту, порятунку, очищення. Можна назвати занадто багато факторів «забруднення» мовлення сучасної людини: а) велика кількість слів паразитів, ці слова доволі стереотипні – *так би мовити, значить, ну, ось, як би*; б) забруднення мовлення жаргонізмами: мовлення сучасних людей – це мовлення жаргонізоване. Жаргонізми перетворюються на модні висловлювання в мовленні журналістів, політиків, бізнесменів, різного роду «зірок». Сьогодні жаргон-

не слово відчуває себе вільно там, де, здавалося б, йому не мало бути місця – у парламентському мовленні, у виступах державних чиновників, у офіційному спілкуванні. Жаргонізований тип мовленнєвої культури є сьогодні одним з найвпливовіших та експансивних; в) примітивні слова та вирази; г) порушення літературних норм вимови, вживання слів, побудови фраз; д) забруднення мови іноземними словами. Запозичення – один із найдинамічніших процесів мови; е) уживання ненормативної лексики стало майже нормальним явищем; ж) катастрофічне звуження об'єму словникового запасу «середньої людини»; з) збіднення виразних засобів мови [19, с. 6].

Як зазначає Захарчук-Дуке, неодмінною умовою успіху є дотримання загальних вимог, які визначають рівень культури усного мовлення: якісність, неоднозначність у формулюванні думки; логічність, смислова точність, небагатослівність мовлення; відповідність між мовними засобами та обставинами мовлення; співмірність мовних засобів та стилю викладу; різноманітність мовних засобів (багатство лексики в активному словниковому запасі мовця; самобутність, нешаблонність в оцінках, порівняннях, зіставленнях у побудові висловлювань; виразність дикції, відповідність інтонації мовленнєвій ситуації [3, с. 22].

Цілком очевидно, що ці вимоги мають базуватися на: а) бездоганному знанні норм літературної мови, передусім тих, що реалізуються в усній формі; б) чутті мови як здатності людини відчувати належність слова до певного стилю, доречність чи недоречність його вживання в певній ситуації. Вони пов'язані з: а) ерудицією і світоглядом людини; б) культурою мислення; в) ступенем оволодіння технікою мовлення; г) психологічною та комунікативною культурою мовця [там само].

Які існують засоби та методи підвищення мовленнєвої культури викладача та студента?

1. Придбання нових знань, накопичування інформації з різноманітних галузей науки та техніки, отримання інформації з періодичних видань, передач радіо та телебачення, читання наукової, публіцистичної, художньої літератури. 2. Розширення лінгвістичного кругозору, знань про мову. 3. Збагачення словникового запасу. 4. Розвиток мовленнєвого слуху. Слід слухати, як говорять, як вимовля-

ють слова, як вживають слова, тобто звертати увагу не лише на зміст мовлення, але й на форму підношення матеріалу, мовну майстерність, ораторські прийоми. 5. Практика говоріння (ведення бесіди, переговорів, виступ перед широкою аудиторією, участь в дискусіях тощо). 6. Оволодіння технікою мовлення. 7. Ознайомлення з основами ораторської майстерності. Добре поставлений голос – це одна з умов успішного мовлення. 8. Аналіз текстів. Читаючи тексти, важливі документи, виконуйте роль редактора – текст читається повільно, слово за словом, намагаючись встановити, як інакше можна розтлумачити окремі слова та речення, які думки сформульовані неясно. Ваша задача полягає в тому, щоб знайти слабкі місця у тексті. 9. Оволодіння нормами літературно мови – одна з найважливіших умов удосконалювання мовленнєвої культури. 10. Оволодіння технологіями мовленнєвого спілкування. Сучасній діловій людині необхідно освоїти методику організації та проведення різноманітних видів бесід, переговорів, презентацій, телефонних розмов тощо, оволодіти стратегією і тактикою поведінки у найбільш типових ситуаціях ділового спілкування. 11. Розвивайте епістолярний жанр, пишть листи, відточуйте стиль, виробляйте власний стиль. «Перо – кращий та пречудовий митець та наставник красномовства» (Цицерон). 12. Одним з ефективних засобів удосконалювання мовленнєвої культури є робота зі словниками [19, с. 6–7]. Автори приходять до висновку про необхідність формування необхідності молоді звертатися до словників та енциклопедій [4, с. 110], причому «ця робота ні в якому разі не повинна перекидатися на плечі лише викладачів-філологів, оскільки відсутність єдиного словникового запасу, що забезпечує успішність комунікації, чи збої у вживанні його складових можуть звести нанівець найсерйозніші проекти в галузі освіти» [7, с. 25].

О.Б. Сиротиніна виділяє критерії, за якими ми відносим носія мови до елітарного типу мовленнєвої культури, серед них: дотримання норм сучасної літературної мови; володіння рідною мовою в її функціонально-стильовому різновиді та жанровому різноманітті; образність мовлення; розмежування *ти-* та *ви-* спілкування; відсутність зайвої категоричності та безапеляційності суджень;

дотримування етичних норм; вміння обґрунтувати свою точку зору, позицію щодо проблем, які обговорюються; висока культура спілкування [17, с. 314–317].

Гарний викладач, безумовно, орієнтується на ці вимоги. Читання творів художньої літератури допоможе збагатити словниковий запас, зробити наше мовлення яскравим та образним. У завданнях та вправах, які пропонуються студентам, часто використовують тексти письменників-класиків, сучасних авторів. Ми намагаємось переконати студентів, що їм необхідне спілкування з носіями елітарної мовленнєвої культури, яке можливе під час відвідування виставок, музеїв, класичних театральних вистав тощо [6, с. 92].

Голос – це не тільки провідний елемент процесу спілкування – мови й мовлення, а й інструмент самовираження особистості, ілюстрації власного іміджу, відповідний фактор формування громадської думки людей бажаним чином [12].

Природними властивостями голосу, на нашу думку, є: повнозвучність – невимушена, вільна звучність голосу; милозвучність – чистота і свіжість тембру, вроджена краса звуків, яка є приємною для сприймання на слух; мелодійність – здатність голосу підвищуватися і понижуватися; гнучкість – здатність змінюватися за висотою, силою, тривалістю і тембром; висота – використання мелодійного діапазону голосу; об'єм, або діапазон – кількість доступних для відтворення нот; сила – повноцінність звуків, що визначається простором, який треба заповнити; тривалість – збереження властивостей голосу впродовж тривалого часу.

Недоліки мовлення (вистрілювання звуків чи слів, форсування голосу, монотонність, крикливість, відкриті високі звуки, швидкий темп, приглушеність голосу та ін.) є неприпустимими в мовленні, необхідно усувати виявлені недоліки, виробляти навички володіння силою голосу, діапазоном, темпом, стежити за диханням. Володіння технікою мовлення, багатством інтонації, мелодикою, тембром голосу є ознакою високої майстерності мовця [3, с. 23]

На лексичному і синтаксичному рівнях виявлено помилки стосовно вибору лексеми, яку застосовано в тому чи іншому контексті. Це пояснюється,

зокрема невмінням підібрати синоніми, неувагою до форми вираження думки. У якості прикладів наведемо мовленнєві помилки, пов'язані з порушенням лексичної та синтаксичної норм:

1. Змішання слів схожих за значенням. Наприклад: *Ми скоротимо ваш час* (замість *заощадимо, збережемо*).

2. Змішання слів, що відносяться до однієї предметної області (слова одного семантичного поля). Наприклад: *Ми здобули нищівну* (замість *переконливу*) перемогу.

3. Змішання паронімів. Наприклад: *Організатори конференції сподіваються, що скоро виставка поповниться новими та старими* (замість *старовинними*) книжковими виданнями.

4. Зіткнення в рамках словосполучення лексик з різним емоційно-експресивним забарвленням (позитивно і негативно забарвленої). Наприклад: *Дипломна робота цього студента залишила хороши осад на душі*.

5. Лексична надмірність: плеоназм – дублювання сенсу в рамках словосполучення. Наприклад: *Стався неприємний інцидент. Ми вперше познайомилися в травні місяці*. Тавтологія – повтор однакових слів у реченні: *Все ближче і ближче наближається сесія*.

Таким чином, мовлення має бути ясним і чітким. Треба розробити завдання на розуміння якості в мовленні (наприклад, підібрати синоніми до слів, знайти більш точні варіанти слова, пояснити різницю паронімів, знайти порушення лексичної сполучуваності слів, створити словник найбільш уживаних слів-синонімів для розширення своєї словникової бази.

Досить поширеним у своєму використанні в академічному середовищі є слово «окей»: «Окей, тоді до завтра. Зустрінемося на роботі»; «Окей, вашим домашнім завданням буде...». Не менш уживані слова на зразок: «кульний»: «Який кульний матеріал я сьогодні підготувала на пару»; «Все пройшло досить кульно, комісія була в захваті»; «сенкс»: «Сенкс за додаткові матеріали»; «сенкс за допомогу, зустрінемося після занять»; «брейк»: «Так, хлопці, брейк, а то ви зараз повбиваєте один одного»; «Так, ну все, брейк, нічого вам більше сперечатися із цього питання»; «гайз»: «Ей, гайз, так на останніх партах,

я до вас звертаюся...»; «а зараз, гайз, слухайте мене уважно»; «мітинг»: «Я не встигаю вас сьогодні вислухати, у мене через 15 хвилин мітинг у декана»; «Перенесімо наш з вами мітинг на середу»; «тайм-аут»: «Мені потрібен тайм-аут, бо я вже взагалі нічого не сприймаю»; «Попрацюймо ще півгодини й зробімо тайм-аут»; «треш»: «Боже, вони такі всі розумні. Це була не пара, а повний треш»; «Коли вони почали відповідати, почався повний треш...»; «фідбек»: «Сьогодні я задоволена заняттям. У мене на парі був повний фідбек»; «Ви, як педагог, першою чергою повинні працювати так, щоб на заняттях був фідбек...». Зазначені американізовані слова не вичерпують усіх помилок, що трапляються в усному мовленні працівників закладів освіти. Утім, вони є найтипівішими й уможливають виявлення ефективних шляхів їхнього запобігання. Аналіз природи й механізму виникнення помилок у мовленні працівників освіти вищих навчальних закладів дає підстави виокремити низку об'єктивних і суб'єктивних чинників, що зумовили ці порушення: 1) недостатня внутрішня мотивація; 2) політичне становище в державі; 3) поширення сучасного американського риторичного ідеалу; 4) наявність помилок у ЗМІ, інформаційних джерел в Інтернеті тощо; 5) відсутність культурно-мовного середовища в умовах позааудиторного режиму; 6) брак мовленнєвих авторитетів у неформальній сфері спілкування. Говорити правильно, володіти культурою професійного мовлення є надзвичайно важливим моментом, адже викладач має бути, по-перше, взірцем для студентів. По-друге, від рівня його культури, зокрема мовленнєвої, залежатиме рівень його авторитетності для студентів не лише як грамотного й освіченого викладача, але й просто культурної людини. До того ж мовленнєва культура педагога є своєрідним індикатором якості отриманої ним освіти, що свідчить і про якість освіти вищого навчального закладу, у якому викладач отримав диплом. Отже, викладачі вищого навчального закладу покликанні давати студентам не лише знання, а й формувати особистість педагога, виховувати такого педагога, який був би апостолом правди і науки та уособленням совісті нації, що потребує культурного вчителя [18].

«Сучасний фахівець – це не просто «передатчик знань», який говорить «сухою» мовою. Він повинен передавати знання «через себе», через свою культурну особистість, своєю, доступною для аудиторії мовою. Аудиторію необхідно відчувати, розуміти і любити, щоб процес морального виховання був успішним, комфортним, ефективним» [8, с. 171–172].

Удосконалення мови представляється засобом морального вдосконалення людини: на справедливу думку В.І. Аннушкіна, «хорошого життя поганими словом не побудуєш». У вихованні дрібниць немає. Необхідно змінити ставлення з мінуса на плюс. Нові думки створюють нові ситуації, а разом з цим з'являться і нові слова в мові. Отже, треба навчитися поважати учнів. Звідси висновок для педагога: «хочеш посварити – похвали»: «Молодець, старайся, сьогодні вже краще!». Компліментотерапія дозволяє людині виправити будь-які недоліки, наприклад: «Не сумуй, у тебе все вийде!». Якщо компліменти, схвальні слова, говоряться природно, розумно і тонко, вони виробляють сприятливе враження і є стимулом до досконалості: «Молодці!», «З вами цікаво і приємно спілкуватися!», «У вас рідкісне почуття гумору!», «Ви розумні і чарівні!», «Ви спостережливі!», «Які ви добрі!» та ін. Ритору-педагогу не рекомендується говорити антикомплімент, наприклад: «У тебе дріява пам'ять!», «Ти впертий, як осел!», «На кого ти схожий!», «Що мовчиш, як риба в воді?» [там само, с. 173–174].

Наведемо також приклади практичних завдань з удосконалення культури мовлення:

1. Законспекуйте статтю О.М. Пешковського «Об'єктивна і нормативна точка зору на мову» // Основи культури мовлення : хрестоматія ; [упор. Л.І. Скворцов]. – М. : Вищ. шк., 1984. – С. 238–249.

2. Дайте відповідь на питання:

1) Що позначають терміни «народне наріччя» і «літературна мова»? Чи не є вони синонімами-дублетами загальноновживаних термінів «загальнонародна мова» і «літературна мова»? Що таке «загальнонародна мова»? Що таке «літературна мова»? Їх ознаки.

2) Дайте визначення поняття «норма літературної мови». Перерахуйте характерні особливості норми.

3) У своїй статті О.М. Пешковський виділяє 5 ознак (критеріїв) мовного ідеалу: а) консерватизм (орієнтація на кращі зразки минулого); б) орієнтація на культурні центри країни; в) критерій зрозумілості (думка повинна бути зрозуміло виражена); г) кількісний критерій (мовлення повинно бути естетично красивим). Дайте повну характеристику кожній з ознак [див. дет. (20, с. 11)].

Ефективним видом роботи є вивчення і подальший аналіз типових помилок в офіційно-діловому мовленні. Студенти із задоволенням надають допомогу в підборі прикладів з рекламних слоганів, оголошень, міських вивісок та ін. Подібне завдання можна оформити у вигляді презентації, організувавши взаємодію учнів у групі: одні підбирають і аналізують матеріал, інші технічно оформляють його [6, с. 93].

Для вдосконалення мовленнєвої культури студентів учителю необхідно володіти системою мовленнєвих умінь, від яких залежить успішність мовленнєвого навчання. Щоб повноцінно спілкуватися, педагог повинен володіти цілим рядом умінь. Він повинен, по-перше, вміти швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування. По-друге, повинен вміти правильно вибрати зміст акту спілкування. По-третє, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту. І, по-четверте, вміти забезпечити зворотний зв'язок. Якщо будь-яку з ланок акту спілкування буде порушено, то мовцю не вдасться домогтися очікуваних результатів спілкування воно буде неефективним [5, с. 637].

Ритор-педагог повинен бути чарівною особистістю, яка, як магніт, притягує до себе учнів. Риторична культура викладача передбачає суб'єкт-суб'єктні стосунки у гармонізуючому діалозі зі студентами. Не випадково Квінтіліан радив «уникати сухих учителів. Від цього в дітях зароджується усвідомлення свого безсилля». Особливе місце в риторико-педагогічних трактатах Квінтіліана займає проблема виховання оратора: «Перш ніж стати оратором, стань спочатку хорошою людиною». Перефразовуючи філософа, можна сказати: «Перш ніж стати педагогом, стань спочатку хорошою людиною» [8, с. 174].

Як і інші складові культури, мовленнєва культура виховує і вимагає постійного вдосконалення протягом усього життя. Виховати грамотну людину –

завдання педагога як школи, так і вузу. У вищому навчальному закладі все починається з викладача, з його вміння організувати зі студентами педагогічно цілеспрямовані стосунки як основу творчого спілкування, співробітництва, рівноправного партнерства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вачков И.В. Основы технологии группового тренинга. Психотехники : учеб. пособие / И.В. Вачков. – [2-е изд.]. – М. : Ось-89, 1999. – 176 с. 2. Воронцова Т.А. Культура речи : учеб. пособие / Т.А. Воронцова. – Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2011. – 141 с. 3. Захарчук-Дуке О. Проблема культуры мовлення у науковому полі сучасної лінгводидактики / О. Захарчук-Дуке // Українська мова і література в школах України. Наука – школі, мовознавчі студії. – 2014. – № 2. – С. 19–25. 4. Здорикова Ю.Н. Речевая культура современного студенчества : необходимость исследования академической речи молодежи / Ю.Н. Здорикова // Известия вузов. Серия «Гуманитарные науки». – № 4 (2). – 2013. – С. 108–111. 5. Иванова Е.В. Речевая деятельность, речевая культура и культура речи. К определению понятий / Е.В. Иванова // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – Т. 12. – №3 (3). – 2010. – С. 633–637. 6. Карнаух Н.Л. Формирование речевой культуры студентов управленческого профиля / Н.Л. Карнаух // Культура речи сегодня : теория и практика : кол. монография ; [сост. Л.Н. Дмитриевская]. – М. : МИОО, 2009. – С. 91–96. 7. Козырев В.А. Речевой портрет современного студента: культурная грамотность / В.А. Козырев, В.Д. Черняк // Вестник Герценовского ун-та. – 2007. – № 9. – С. 21–25. 8. Колесникова Л.Н. Риторическая культура современного педагога / Л.Н. Колесникова // Риторика и культура речи в современном обществе и образовании : сб. материалов X Междунар. конф. по риторике ; [науч. ред.-сост. В.И. Аннушкин, В.Э. Морозов]. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 496 с. 9. Культура русской речи : учебник для вузов ; [под ред. проф. Л.К. Граудиной и проф. Е.Н. Ширяева]. – М. : Изд. группа НОРМАИНФРА, 1999. – 560 с. 10. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: изучение, обучение, оценка. – М. : Изд-во МГЛУ, 2003. – 256 с. 11. Пасинок В.Г. Alpha et Omega : реальність – методика – вічні цінності / В.Г. Пасинок // Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали II Міжнар. наук.-метод. конф. – Х. :

ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2009. – С. 92–93. 12. Пасинок В.Г. Основи культури мовлення : навч. посібник / В.Г. Пасинок. – К. : Центр навчальної літератури, 2012. – 184 с. 13. Пасинок В.Г. Роль культурної середовища в формуванні професійної компетенції студентів вузів / В.Г. Пасинок // *Методичні і психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали V Міжнар. наук.-метод. конф.* – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2012. – С. 149–151. 14. Пасинок В.Г. Вступ / В.Г. Пасинок // *Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у ВНЗ : кол. монографія ; [за ред. В.Г. Пасинок].* – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 4–18. 15. Пасинок В.Г. Функції професійного спілкування vs функції педагогічного мовлення / В.Г. Пасинок // *Методичні і психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі : матеріали VII Міжнар. наук.-метод. конф.* – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2014. – С. 114–116. 16. Пасинок В.Г. Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення / В.Г. Пасинок // *Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. Серія Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов.* – Вип. 81. – 2015. – С. 6–13. 17. Сиротинина О.Б. Типы речевых культур и проблем кодификации норм / О.Б. Сиротинина // *Словарь и культура русской речи.* – М. : Индрик, 2001. – С. 314–317. 18. Тимофіїва К.М. Культура мови в закладах освіти [Електронний ресурс] / К.М. Тимофіїва. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKewjBker0477PAhVDfiwKNaUMDOWQFggaMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ukrsense.dp.ua%2Findex.php%2FUSENSE%2Farticle%2Fdownload%2F135%2F148&usq=AFQjCNfk2eLk2CYtCFqyW5vvP5FSTXsxhA&bvm=bv.134495766,d.bGg&cad=rja> 19. Шупенина В.И. Культура речи : учеб. пособие / В.И. Шупенина. – Омск : Изд-во ОмГТУ, 2005 – 88 с. 20. Юдина Т.М. Культура речи : учеб.-метод. рекомендации / Т.М. Юдина : Мин-во образования и науки Рос. Федерации, Сев. (Аркт.) федер. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Архангельск, 2013. – 90 с. 21. Atherton J. Language Codes [Electronic resource] / J. Atherton. – 2013. – Access : http://www.doceo.co.uk/background/language_codes-des.htm.

REFERENCES

- Atherton, J.S. (2013). Language Codes. *Doceo*. Available at: http://www.doceo.co.uk/background/language_codes.html.
- Graudina, L.K., and Shirjaeva, E.N. (eds.) (1999). *Kultura russkoy rechi [Russian speech culture]*. Moskva: NORMAINFRA Publ.
- Ivanova, E.V. (2010). Rechevaya deyatelnost, rechevaya kultura i kultura rechi. K opredeleniyu ponyatiy [Speech activity, speech culture and speaking in a cultured way. Defining the notions]. *Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. – Proceedings of the Samara Scientific Center of the Russian Academy of Sciences*, 3(3), 633–637 (in Russian).
- Karnauh, N.L. (2009). Formirovanie rechevoy kulturyi studentov upravlencheskogo profilya [Forming speech culture of students of administrative specializations]. In: L.N. Dmitrievskaja (ed.) *Kultura rechi segodnya: teoriya i praktika [Speech culture today: theory and practice]*. Moscow: MIOO Publ., pp. 91–96.
- Kolesnikova, L.N. (2006). Ritoricheskaya kultura sovremennogo pedagoga [The rhetoric culture of the contemporary lecturer]. *Ritorika i kultura rechi v sovremennoy obschestve i obrazovanii. Sbornik materialov X Mezhdunar. konf. po ritorike [Rhetoric and speech culture in modern society and education. Proc. X International conference on rhetoric]*. Moscow, 496.
- Kozyrev, V.A., and Chernyak, V.D. (2007). Rechevoy portret sovremennogo studenta: kulturnaya gramotnost [The speech portrait of the contemporary student: cultural literacy]. *Vestnik Herzenovskogo universiteta. – Herzen University Messenger*, 9, 21–25 (in Russian).
- Obshcheevropejskie kompetencii vladenija inostrannym jazykom: izuchenie, obuchenie, ocenka [Common European competences of foreign language proficiency: studying, teaching, evaluation]*. (2003). Moskva: IMGLU Publ.
- Pasynok, V.G. (2012). Rol' kul'turnoj sredy v formirovanii professional'noj kompetencii studentov vuzov [The role of cultural environment in the formation of university students' professional competency]. *Materialy V Mizhnarodnoi naukovometod. konf [Proc. V International sci.-method. conf.]*. Kharkiv, 149–151.

- Pasynok, V.H. (2009). Alpha et Omega: realnist – metodyka – vyshchi tsinnosti [Alpha et Omega: reality – methods – eternal values]. *Metod. i psykholoho-ped. problemy vykladannia in. mov na such. etapi. Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-metod. konf [Method. and psych.-ped. issues of language teaching of the present. Proc. II International sci.-method. conf.]*. Kharkiv, 92–93.
- Pasynok, V.H. (2012). *Osnovy kultury movlennia [The basics of the speech culture]*. Kyiv: Tsentr navchalnoi literaturny Publ.
- Pasynok, V.H. (2013). Vstup [Introduction]. In: V.H. Pasynok (ed.) *Suchasni fundamentalni teorii ta innovatsiini praktyky navchannia inozemnoi movy u VNZ. [Modern fundamental theories and innovational practice of teaching foreign language in higher educational establishments]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Publ., pp. 4–18.
- Pasynok, V.H. (2014). Funktsiyyi profesijnogo spilkuvannya vs funktsiyyi pedagogichnogo movlennia. [The functions of the professional communication]. *Materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-metod. konf [Proc. VII International sci.-method. conf.]*. Kharkiv, 114–116.
- Pasynok, V.H. (2015). Ekolinhvistychni aspekty u fokusi rytoryky, stylistyky ta kultury movlennia [Ecolinguistic aspects in the focus of rhetoric, stylistics and speech culture]. *Visnyk Kharkiv nats. Un-tu im. V.N. Karazina – V.N. Karazin Kharkiv National University Messenger, 81*, 6–13 (in Ukrainian).
- Shupenina, V.I. (2005). *Kultura rechi [Speech culture]*. Omsk: OmGTU Publ.
- Sirotinina, O.B. (2001). Typy rechevyh kul'tur i problem kodifikacii norm [Types of speech cultures and problems of norms codification]. In: O.V. Nikitina (ed.) *Slovar 'i kul'tura russkoj rechi [Dictionary and culture of the Russian speech]*. Moskva: Indrik Publ., pp. 314–317
- Tymofiiva, K.M. (2016). Kultura movy v zakladakh osvity [Speech culture in educational institutions]. *Ukrainskyi smysl. – Ukrainian sense, 1*, 88–94 (in Ukrainian).
- Vachkov, I.V. (1999). *Osnovnyi tehnologii gruppovogo treninga. Psihotekhniki [The main technologies of group-training. Psychotechniques]*. Moskva: Os-89 Publ.
- Vorontsova, T.A. (2011). *Kultura rechi [Speech culture]*. Izhevsk: Udmurtskij Universitet Publ.
- Yudina, T.M. (2013). *Kultura rechi [Speech culture]*. Arhangel'sk: Min-vo obrazovaniya i nauki Ros. Federatsii, Sev. (Arkt.) feder. un-t im. M.V. Lomonosova Publ.
- Zaharchuk-Duke, O. (2014). Problema kultury movlennia u naukovomu poli suchasnoi lnhvodydaktyky [Speech culture issue within the framework of modern linguodidactics]. *Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy. Nauka – shkoli, movoznavchi studii. – Ukrainian language and literature in schools. Science for schools, linguistic studies, 2*, 19–25 (in Ukrainian).
- Zdorikova, Yu.N. (2013). Rehevaya kultura sovremennogo studenchestva neobhodimost issledovaniya akademicheskoy rechi molodezhi [Contemporary students' speech culture: the necessity of the research on the academic speech of the youth]. *Izvestiya vuzov. – Universities Bulletin, 4(2)*, 108–111 (in Russian).